

DE MOED VAN JAN DE JONG

'Is in orde gekomen, 11 mei 1943.' Dit zinnetje, met de pen in de kantlijn van een brief geschreven, toont aan dat aartsbisschop Jan de Jong de paus heeft gevraagd zich publiekelijk tegen de jodenvervolgingen uit te spreken.

'Dit boek smaakt naar meer. Het is te kort.' Aldus J.M. Snoek bij de presentatie van het boekje *Aartsbisschop in oorlogstijd - een portret van kardinaal De Jong 1885-1955*.

Volgens Snoek is de beknopte biografie van kardinaal De Jong, van de hand van HN-medewerker Ton van Schaik, 'geen overbodige luxe'. Er is zoveel materiaal dat nog onbekend is, dat een dikker boek gewenst is. 'Het boek over aartsbisschop De Jong en de rooms-katholieke kerk in oorlogstijd is nog niet geschreven', aldus Snoek, zelf auteur van het standaardwerk *De Nederlandse kerken en de Joden 1940-1945*.

Bruiloft zonder bruid

Nieuw zijn de intrigerende gegevens ten aanzien van een brief over de jodenvervolging, die De Jong aan de paus heeft gestuurd. De paus werd daarin gevraagd publiekelijk tegen de jodenvervolging te protesteren. Er is echter geen kopie gevonden in het archief van het bisdom, noch (tot nu toe) in de archieven van het Vaticaan. Snoek: 'Voor de historicus is het ontbreken van het beslissend document als een bruiloft zonder bruid.'

Nauwgezet schetst Van Schaik de totstandkoming van dit verzoek. De paus placht het onrecht tegen de joden slechts in algemene, vage termen te veroordelen. De Jong daarentegen wilde, net als de slachtoffers, ook de daders met naam en toenaam noemen. Van Schaik noemt het aannemelijk dat De Jong een woord van de paus noodzakelijk vond; zijn eigen beleid was daar een teken van. Dat beleid week sterk af van dat van de paus, de Romeinse instanties en de andere Europese bisschoppen.

In overleg met Sophie van Berckel, een bemiddelde katholieke dame en zuster van een raadsheer bij de Hoge Raad,

Kardinaal De Jong

werd door enkele geestverwanten een rapport opgesteld over de jodenvervolging in Nederland. Dat rapport moest naar Rome, met het verzoek aan de paus 'zijn stem eens in het openbaar daartegen te willen verheffen.' Men zou erop kunnen wijzen, aldus Felix van de Loo, een naaste medewerker van De Jong, 'dat heel het Nederlandse volk daar met verlangen naar uit ziet en zelfs met pijnlijke verbazing zich afvraagt waarom de Heilige Stoel zulks tot nu toe niet heeft gedaan.'

Volgens Van Schaik zou Van de Loo deze woorden niet hebben kunnen schrijven 'als hij niet zeker wist dat ook de aartsbisschop behoorde bij 'heel het Nederlandse volk', dat met ongeduld wachtte op een woord van de paus.

Van Schaik vermeldt dat een andere medewerker in de kantlijn van het stuk, bij de oproep tot protest door de paus, met de pen een zwart streepje zette en het bij-schrift: 'is in orde gekomen, 11 mei 1943.' Van Schaik: 'Als de rechtlijnige en accu-

rate Jan Geerdinck zo iets noteert, is het ook in orde gekomen, en kan deze aantekening niet anders worden gelezen dan dat zo'n oproep inderdaad van Utrecht naar Rome is gegaan.'

In het boekje haalt Van Schaik Snoek aan, die tot de 'verbluffende conclusie' was gekomen dat 'de Katholieke Kerk in Nederland, wat betreft het publiekelijk protesteren tegen de Duitse gruweldaden tegen de Joden, zich in vergelijking met de andere kerken in Nederland het beste gehouden heeft.' Als dat zo is, zegt Van Schaik, dan is dat voor een belangrijk deel te danken aan De Jong en zijn naast-medewerkers, die van dezelfde anti-nazi-opvattingen waren doordrenkt.

Geen heldenverering

Volgens Snoek is Van Schaik erin geslaagd te vermijden dat het boekje een heldenverering zou worden. Tegelijk heeft hij oog voor 'het goede in eigen kring'. 'Hij manifesteerde een empathische nabijheid: een vermogen om zich in te denken en in te leven hoe men als gelovige in die sombere tijd leed, streed en soms overwon.' Snoek over een brief van De Jong aan zijn medebisschoppen in 1942 over hulp aan ondergedoken joodse kinderen: 'Ik ken geen andere kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder, die zozeer zijn nek heeft uitgestoken als de aartsbisschop deed door het schrijven van deze brief.'

Nauwgezet vertelt Van Schaik het leven van Jan de Jong, die duidelijk grenzen wist te trekken van wat wel en niet toelaatbaar was. Een nachtelijk bezoek van Duitse officieren aan het bisschoppelijk paleis aan de Maliebaan in Utrecht wordt een fiasco: de kardinaal hoort in vol ornaat zwijgend het verzoek aan een bepaalde brief de volgende ochtend in de kerken niet te laten voorlezen.

Nog meer anekdotes passeren de revue. Jan de Jong komt naar voren als een man die min of meer tegen zijn zin aartsbisschop werd, maar die, eenmaal benoemd, die rol met verve speelde. Ook als het ging om andere onderwerpen. De Jong was een kind van zijn tijd. Dat betekent dat hij met hart en ziel werkte aan de opbouw en, na de oorlog, de heroprichting van de roomse zuil als bolwerk tegen het vermeende rode gevaar en de secularisatie van de samenleving. Als hoogleraar aan een seminarie en auteur van een katholiek handboek was hij gepokt en gemazeld in de katholieke moraal.

Van Schaik wijst op een 'preutsheid en een seksuele geobsedeerdheid die in het katholieke milieu - evengoed als bij voorgangers en ethici in andere kringen - gedurende de eerste helft van de eeuw gangbaar waren.' Hij schrijft dit toe aan De Jongs afkomst (een geïsoleerd katholiek minderheidsmilieu) en aan zijn opvoeding, 'uitsluitend door celibatairen, op de door hem bezochte seminaries, waar onkuisheid de favoriete, zo niet de enige doodzonde was.'

Jan Goossensen

Ton van Schaik: *Aartsbisschop in oorlogstijd. Een portret van kardinaal De Jong 1885-1955*. Uitgave Gooi & Sticht. Prijs f 22,50.